

Bir müddət sonra Rzadan soraq gəlmədi. Onu xeyli axtardılar. Günlərin birində isə məlum oldu ki, oğlu itkin düşüb. Ana inadla yol gözləyirdi. Təbii ki, ümidlər getdikcə şam kimi əriyib sönməliydi. Amma çox qəribə bir psixoloji hal baş verirdi. Sona getdikcə daha da inadkar olurdu. Daxilindən gələn səs ona oğlunun sağ olduğunu deyirdi. Bir də axı, Rza söz vermişdi, o, qayıtmalıdır. Odur ki, ana indi artıq evin içində duruş gətirə bilmirdi. Köhnə bir kətilli darvazanın kəndarına qoyub gün batan vaxtdan gecəyə qədər orada otururdu. Qaş qaralır, şər qarışır, qaralıq düşürdü. Ana isə əlləri qoynunda nəzərlərini uzaqlara dikib gözləyirdi. Qohum-qonşunun, tanış-bilişin suallarına, söhbətlərinə mehəl qoymurdu, cavab belə vermirdi Sona. Hamının üzünə baxıb "məne oğlumdan soraq verin", deyirdi. Gözləri həmişə nəmli olurdu. Hər kəsdən imdad diləyir, cavab gözləyirdi. Kiminsə qapısına qara xəbər gələndə parçalanırdı. Günlərlə xəstə yatırdı. Artıq kənd əhli onun bu hərəkətlərinə vərdiş etmişdi.

Qonşusu Səhər hər gün işdən qayıdanda bir kətilli də öz altına qoyub oturur, Sonaya olub-keçənlərdən danışır, kənddə baş verənlərdən, aşağı məhəllədə kimlərin bir-birilə ədavət apardığından, dava-dalaş saldığından söhbət açır, hərdən Pza ilə bağlı hadisələri də yada salırdı. Rzanın adı çəkilən kimi Sonanın gözləri böyüyür, diksinirdi. Yalnız bu zaman əziz qonşusu Səhərə baxıb soruşurdu:

- Rza gələcək?.. İçim alovdur, od tutub yanır. Balamı birçə dəfə görsəm rahatlanardım. - Bu zaman üzündəki ani bir işilti yarandıqı kimi də tez söndürdü. Yəne də öz ələminə çəkilir, xəyalları, düşüncələri ilə vurnuxurdu. Hamı evdəkilərdən soruşurdu:

- Bu arvad heç olmasa yatıb yuxusunu alır?

Nə oğlu, nə qızı, nə də gəlini cavab verə bilmirdilər. Bir dəfə gəlin qayınanasının yataq otağına keçib əhvalını öyrənmək istəyib. Sona elə qışqırıb ki, evdəkilər vahimələnib. Səse gələnlərin hamını otaqdan qovub. Sona psixoloji bir durğunluq keçirirdi.

Qızı Güler anasının bu halı ilə barışa bilmirdi. O da qəm, kədər içindəydi, xiffət çəkirdi. Hamı mat-məəttəl qalıb, dinə bilmirdi. Beləcə, Sona hər axşam gözləyir, gözləyirdi... İstidə, soyuqda, qarda, yağışda, çovğunda... yəne də gözləyirdi... Yalnız dan sökülənə yaxın ananın həmin günə olan ümidi üzlülür, kətillini götürüb yavaşca içəriyə çəkilibirdi. Sabahki günə gümən bəsləməyə başlayırdı.

...Günlər ötür, amma nə Rza özü gəlirdi, nə də bir sorağı. Elin gözündə dözümlü-dəyanətli, namus-qeyrətli ilə neçə illərdir dağ kimi qürurlu görünən qadın zərrə-zərrə əriyib gedirdi.

Bir gün evin qarşısından keçənlər orada adət etdikləri mənzərəni görmədilər. Ana yatağa düşmüşdü. Yalnız qonşusu Səhər yanına gedib-gəlirdi. Sonanın səsi də, üzünün rəngi də dəyişmişdi.

Ölümündən 3 gün əvvəl Sona otağa girən qonşusunu görəndə gülümsədi:

- Gəl, elə səni gözləyirdim, - dedi və nigaran baxışlarla soruşdu:

- Bir soraq yoxdur?

Səhərin cavab vermədiyini görüb sözüne davam etdi:

- Az qalıb, gələcək... - Son vaxtlar Rzanın adını çəkmirdi ana. Sonra əlindəki bükülü yaylıqı açıb arasından bir qızıl onluq çıxardı.

- Bunu mənə qaynanam Minaxanın toy günü hədiyyə etmişdi. Mən də Laləyə verəcəkdim. Al bunu sən saxla, yiyəsinə cətdirərsən, - deyib çar Nikolayın əksi olan qızıl onluğu masanın üstünə qoydu. - Bir qızıl qolbağım da var, siyirmədədir. 30 qramdı, kəfən pulum, ölüyüm üçün saxlamışdım, uşaqların imkanları olmasa, satıb məclisi yola verərlər. Mehdi Güldərdən muğayət olsun, onun halı heç xoşuma gəlmir. Çöl qapıdakı kətilli birinci mərtəbədə oturduğum otağa qoysunlar, atmasınlar, - deyib yatağına keçdi, yorğanı başına çəkib üzünü divara çevirdi. Səhər isə qonşusunun başının üstündə dayanıb ağlayırdı. Bir neçə gün sonra isə kətillin yerində mafə qoyulmuş, yas çadırı qurulmuşdu.

Günümüzün olaylarının yaratdığı bu hekayətin kulminasiya nöqtəsi isə bir gün Rzanın əsirlikdə olması və tezliklə azad ediləcəyi xəbərinin kəndə yayılması oldu. Bütün kənd əhli Rzanın doğmalarına gözyaşındılığı verdiyi zaman qonşu məhəllədəki iki mərtəbəli evdə isə əsəbi, gərgin vəziyyət yaranmışdı. Rzanın nişanlısı Lalə üç il əvvəl ailə həyatı qurmuşdu, iki övladı vardı. Həyat yoldaşı özü ilə həmyaş idi. Narahatlıq da Rzanın qayıdışı ilə bağlı idi. Lalə gözəl başa düşürdü ki, keçmiş nişanlısının kəndə gəlişinin onların ailəsinə heç bir istisoyuq olmayacaq. Əri isə camaatın qınağından qorxurdu: ətrafda bu qədr qız olduğu halda itkin düşmüş əsgərin nişanlısı ilə evləndiyinin düzgün anlaşılacağından narahat idi. Təkid edirdi ki, ailəsinə götürüb kənddən çıxsin. Lalə isə buna razılaşmırdı. Hətta bir dəfə ərle arvadın arasındakı fikir ayrılığı son həddə çatır və evin kişisi maşın gətirib ailəsinə köçürmək istəyəndə qadın evdən çıxırdı.

Lalə ilə Rza bir məhəllədə böyümüş, eyni məktəbdə oxumuşdular. Bir-birilərini sevmiş, nişanlanmışdılar. Lalə onu neçə il gözlədi, Sona xala ilə hərbi komissarlıqlara getdi, Qi-

(Əvvəlki qəzetin 12 noyabr tarixli nömrəsində)

zıl Xaç və Aypara Cəmiyyətində oldu, səfirliklərə müraciət etdi. Heç bir nəticə olmayanda dərddi-dərddi Sona xalaya qoşulub ağlayırdı. Nişanlısından xəbər almayanda səbri tükənər, darıxardı, heç bir şeydən təsəlli tapmayanda baş alıb çölə, Rzanı yola saldıqı həmin meydanda gedər, sanki hər addımda bir xatirə axtarırdı. Lalə qızmar bir od içində çabalayırdı.

Xəbər çıxandan əlləsinin düzəni pozulmuşdu, günü-güzəranı yox idi. Həyat yoldaşına elə gəlirdi ki, kənddən qaçmaqla bütün bu əziyyətlərin üstündən xətt çəkə bilirdi. Amma yanılırdı... Hələ Sona xalının ölümündən sonra Səhərin ona verdiyi qızıl onluğu qəbul etməsindən əri xəbər tutarsa, nələrin baş verəcəyini düşünmək belə istəmirdi. Əvvəlcə tə-

düyüş hazırlığı yoxuydu. Hətta çoxu avtomatdan istifadə etməyi belə bilmirdi. Hücüm nədi, taktika nədi başa düşmürdülər. Sadə əmrleri icra etməkdə çətinlik çəkirdilər. Belə bir qüvvə ilə bizi aparıb saldılar ön xəttə. Saatlarla döyüş gedirdi. Həmişə də müdafiədə idik. Şəhidlərimiz vardı. Quldur ermənilər kəndlərə girib əsir götürürdülər. Qeyri-bərabər qüvvələrlə vuruşurduq. Biz torpaq uğrunda döyüşməyə getmişdik, amma nələr görmədik...

Rza işarə ilə Məciddən siqaret istədi və yenidən danışımağa başladı:

- Orada dönüklük, xəyanət, satqınlıq, pul hərisliyi, oğurluq da vardı... 1992-ci il başpözuqluq, hərki-hərkillik idi, idarəçilik yox idi. Yaşamısan o illəri, sən də görmüsən.

rəddüd edirdi, götürmək fikri yox idi. Sonra qərara gəldi ki, götürsün. Bu, Sona xalının onun üçün saxladığı yadigar hədiyyəsi idi.

Rza səssiz-soraqsız gəldi. Özü belə istəmişdi. Hərbi məşində, iki əsgər və bir həkim kəndin meydan deyilən yerində onu düşürüb getdilər. O, çox da böyük olmayan yük çantasını küreyinə keçirib evlərinə sarı yollandı. Heç yerə, heç kəsə baxmırdı, divar dişi ilə hər addımını sayırdı. Xəstəxanada olanda anası, bacı-qardaşları ilə necə görüşəcəyini, qarşılanacağını dəfələrlə xəyalından keçirmişdi, içindəki ağrıları, sızılıtları onlara necə anladacağını dəfələrlə düşünmüşdü. Amma son nəticədə qərara gəlmişdi ki, bu ağrılardan, acılardan, ona verilən işgəncələrdən heç kəsə, xüsusilə anasına danışmayacaq. Ona yazığı gəlirdi... Öz içində ağlayırdı, hönkür-hönkür, nəfəsi tutulanadək... Odun-olovun, topun-tüfəngin, zirehli maşınların, tankların vahimələndirici səsi, uşaqların, qadınların, qocaların ah-naləsi, yaralı əsgərlərin fəryadları qulaqlarından çəkilirdi... Hərdən təəcübələnirdi ki, belə müsibətlərdən sonra niyə ağlıni itirməyib?!

Nəhayət, demir darvazanın önünə çatdı, kiçik qapını itələyib həyəte daxil oldu. Tez dönmə anasının oturduğu otağın pəncərələrinə baxdı. Şüşələr silinməmişdi, girecək qapının önündə anasının ayaqqabıları görünürdü. Ən əsası, bağcadakı güllər solmuşdu... Qapı isə azacıq aralı idi. Otağa keçib çantasını yerə qoydu. Mətbəxdəki kərpic peç yanmırdı, səliqə-sahman pozulmuşdu. Hətta iri ortalıq stolunun süfrəsi yox idi. Rzanın əsgər şəkili masanın üstündə idi. Məktubları üst-üstə səliqə ilə qoyulmuşdu.

- Anam bunları hər gün oxuyur? Görəsən özü haradadır? - düşünüb, nimdaş divanda oturdu. Köhnə komodu üstündə anasının qara çərçivəyə alınmış şəklini görəndə bət-bənizi ağardı. İki əli ilə başını tutdu:

- Mən bu qədər ağrıya dözə biləcəyəm, təskinliyi, təsəllini sizdən almağa gəlmişdim, - deyib ağlamağa başladı. Bu dəfə için-için yox, fəryadla, anasını çağırıra-çağıra ağladı.

Səse birincisi böyük qaradaşı Mehdi gəldi, sonra uşaqlar, gəlinlər, qonşular həyəcanla otağa doluşdular. Rzanın bibisi Mələk özünü yetirdi, qardaşı balasına ürək-dirək verməyə başladı. Həyəət, ev-eşik dolub boşalırdı, kəndə artıq xəbər yayılmışdı. Hamı onu görməyə gəlir, hərə bir sovqat bağlayıb gətirirdi. Kənd əhli bilmirdi başsağlığı versin, yoxsa gözyaşındılığı... Rza üç gün susdu. Səhərə qədər yatmadı. Açıq görünürdü ki, kəndəni iç dünyasına yaşayır. Dostu Məcid yanında qalırdı. Bir az dərddəşmək istədi Rza ilə. Çox ehtiyatla soruşdu:

- Bu illər ərzində başınıza nələr gəldi, danışsan yenidə yüngülləşərsən...

- Başım nələr gəlmədi ki... - deyib Rza dostuna baxdı və əvvəlcə qırıq-qırıq, rabitəsiz cümlələrlə söhbətə başladı, - mən hər şeyi danışa bilməyəcəyəm, çünki özüm də xatırlamıram. Əsasən Füzuli döyüşlərində iştirak etmişdim. Əsgərlərimizin çoxu 18-21 yaşlı gənclər idi. Hər birinin

- Əlbəttə, görmüşəm, - deyər Məcid başı ilə də təsdiq etdi. Susurdu ki, Rza danışsın.

- Döyüşlərin birində əvvəlcə ayağımdan yaralandım, sonra isə sinəm od tutub yanı. Qan gözümü örtəndə, qılçalarım hərəkətdən qalanda kökü vurulmuş ağac kimi yerə sərilirdim. Hansı bir qüvvənin əliləse gözlərim örtülür, qulaqlarım tutulur, başımdakı ağrı mənə alıb aparırdı. Birdən-birə ələm sükuta daldı, hava qaraldı, ətrafım daşa döndü, get-gedə hər şey kiçilməyə başladı. Bundan sonra heç nə hiss etmədim. Gözümü açanda özümü meyitlərin arasında gördüm. Top gülləsinin açdığı çalanın kənarında vücudumun yarısı torpaqla örtülü halda huşsuz düşüb qalmışdım. Səslər eşitdim. Anlamadım haradayam. Demə ermənilər tərəfindən əsir götürülmüşəm. Sonra işgəncələr başladı. Axırıncı dəfə uzun bir kəndiri boynuma dolayıb əvvəlcə mənə sürüdülər. Sonra üstümə benzin töküüb kəndirin ucunu yandırdılar. Kəndir uzun idi, o alovlanıb üstümə gələndə özümdən getmişəm. Ayılanda xəstəxanada idim, bu dəfə səslər mənə tanıf idi. Rusca danışdırlar. Yaşlı bir şəfqət bəcəsi astandan dedi: "Doktor, ayıldı, amma hələ heç nə başa düşmür..." Həkim üzümə diqqətlə baxdı və dedi ki, "iyələrləni vurun, qoyun bir az da keçsin". Su içmək istəyəndə anladım ki, həyata qayıdıram.

- Yaşlı adamlara rast gəlmişəm. Bu da Allahın bir işi, bir lütfüdür. - Məcid söhbətə qoşulmaq istədi, amma dayandı ki, Rza danışsın. - Sonra nə oldu? - soruşdu.

- Sonra həmin yaşlı tibb bacısı mənə dedi ki, səni ölmüş bilib bir çayın kənarına atıblar. İki əsgər yaşadığını görüb gətiriblər bura. Bəxtin də onda çalib ki, sarıbənzən, özümü-zünkülərdən zənn edəblər. Amma Allah hərən ömrü heç kəs ala bilməz. Xəstəxanada gördük ki, sənə işgəncə veriblər, əsirlikdə olmusan. - Rza bunu dedi və susdu.

Səhər açılırdı. Bir qutu siqaret artıq bitmişdi. Amma söhbət yarımçıq qalmışdı. Məcid çay içməyi təklif etdi.

Rza yox dedi və başına gələnləri yenidən danışımağa başladı:

- Çoxlu xəstəxanalarda oldum, üstümdə heç bir sənədim qalmadığı üçün mənə inanmırdılar. Diger tərəfdən də uzun müddət yaddaşımı itirmişdim. Bu şəhərə necə gəlib düşdüyümü xatırlamırdım. Əziyyəət çəkirdim... Kontorlara, idarələrə gedib-gəlməkdən usanmışdım. Hamı deyirdi ki, Azərbaycan tərəfə sorğu verərik, aylarla gözləyirdim. Heç bir xəbər ala bilmirdim. Müvəqqəti sənəd vermişdilər. Orada da adımi, soyadımi düz yazmamışdılar. Krasnodara yaxın bir kənd var, Drujba, orada qalırdım. Kənd camaatı üçün işləyirdim, birtəhər dolanırdım. Bir dəfə də getdim, mənə uzun bir siyahı göstərdilər. Dedilər ki, bunu Aypara Cəmiyyəti göndərib. Bax belkə ədin çıxdı. Adım, soyadımi düz idi, amma atamın adı Məlik çıxdı. Fikirleşdim ki, elə budu, indi də atamın adını düz yazmayıblar. Yəne sorğu göndərdilər. Başqa çarəm yox idi, nəzarətdə idim. Bir dəfə Bakıya zəng vurdum, tanımadığım nömrəyə. Onlara özümü təqdim etdim, dedim ki, kəndimə xəbər verin, mənə

burada axtarsınlar, ölməmişəm, sağam. Belə zənglərim çox olub, amma nəticə olmayıb. Sonrasını da bilirsiniz. İndi buradayam. - Rza donub qalmış dostuna üzünü tutub dedi:

- Gedək indi bir çay qoy, içək.

Səhər Rzanın üzünü yəne də tutqun idi. Gəlib-gedənlərlə yalnız salamlayıb, bir də xudahaflızlaşdı. Ondən heç nə soruşmurdular, özü də danışmırdı. Gündə bir dəfə anasının qəbrini ziyarət edirdi. Səssiz-səmişir... Qəbrin ayaq tərəfində oturub şəklinə baxırdı. Yarım saat, bir saat, heç özü də bilmirdi nə qədər çəkib bu ziyarət. Ona dinmirdilər. Bir kəlmə söz də demirdilər. Dostları yanındaydılar. Yalnız Fəriddən başqa. Hərə ona bir iş təklif edirdi. O isə həyatını necə quraçağı barədə hələ götür-qoy edirdi...

Müharibə Rzanın 7 ilini əlindən almışdı, bütün gücünü, qüvvəsini, arzularını, xəyallarını darmadağın, param-parça etmişdi. Anasını doyuncə görə bilməmişdi. 7 il əvvəl nişanlısı Laləni gözü yolda qoyub getmişdi. Nigaranlığı yalnız ondan idi. İxtiyarsız öz-özünə düşündü: "Niyə heç kəs Lalədən danışırmır?! Ailə qurub, çox güman..." Ağlından bunu keçirərkən birdən həyətdən hənirti gəldi, pəncərəyə baxanda gözlərinə inanmadı. Gələn Lalə idi, iki körpəsi ilə...Rza durduqı yerden tərənəndirdi, amma həyəcanlı idi. Lalə salamlayıb uşaqları divanda yerləşdirdi. Özü isə Rza ilə üz-üzə durub ona diqqətlə baxdı. Gözündən süzülən damcılar sinəsinə tökülürdü... Hiss olunurdu əzab çəkir, içində qəlbini əzən yüklər var, ürəyi alışıb yanırırdı. Deyirlər ki, insanlar ən böyük sirlərini gözlərində saxlayırlar. Amma onların hər ikisinin baxışında illərin ağrı-acısı aydın duyulurdu. Ona görə də hər ikisi sükutun içində gizlənib qalmaq istəyirdi... Beləcə sakitcə bir-birilərinə baxdılar. Lalə uşaqları götürüb çıxanda üzünü Rza ilə tutub dedi:

- Böyük oğlanın adı Rzadır. Fəridlə birlikdə qərar verib qoymuşuq. Sona xalının əmanəti də mənədir. Onlar qapıdan çıxan kimi Rza dərinə nəfəs aldı. Yalnız bu zaman həyatını necə quraçağını yəqin etdi. Öz-özünə fikirləşdi: "İllərlə üstündə əsdiyim məhəbbətimi də aldın mənədən... eh müharibə, müharibə, qatill müharibə..."

Səhər erkən durdu. Fikirləri qarışmasın deyər tez-tez yığışmağa başladı.

Birdən səse eşitdi. Durdu, nəfəsinə diqqət etdi. Sonra yanıldığını hiss etdi. Evdə eşidilən səse demə, səssizliyin səsi imiş. Ciblərini yoxladı, pulu var idi. Gödəkcəsini geyindi, yük çantasını götürüb qapıya tərəf yönəldi. İki addım atmışdı dayandı. Qələmi götürüb kiçik bir kağıza yazdı: "Axtarmayın mənə. Burada qalmaq mənə əzabdan başqa bir şey vermirdir. Parçalandım, özü də çox yerə parçalandım mən... Sağlıqla qalın, mənə gözləməyin. Rza".

Səssiz-soraqsız gəldiyi kimi də getdi. Amma bu dəfə iti addımlarla, yəne də heç kəmə, heç kəsə baxmadan kəndindən uzaqlaşdı. Rza yəndən itkin düşdü. Bu dəfə isə onu heç kəs axtarmadı...

Hərbin açdığı bu sınırların yeri heç vaxt hamarlanmayacaq, təkce Rzanın yox, onun bütün ailəsinin, doğmalarının, kəndinin, Vətəninin taleyindən keçəcəkdir.

Həmin illərin yaşantılarından illər ötür. Görəsən Rza sağdır?

Görəsən müharibədə qalıb gəldiyimizi bilirmi?

Görəsən bilirmi ki, təkce Rzanın yox, bütün şəhidlərimizin də, erməni zülmündən əzab çəkənlərin də hamısının qisasını almışıq?..

Bu günlərdə kəndə getmişdim. Camaat yəne də öz işində-gücündə, əkin-biçində idi. Yolda birdən özü mənə tərəf gələn qadının Lalə olduğunu gördüm. Yanında hərbi geyimdə iki gənc vardı. Duruşlarından məğrurluq yağırı. Salamladıq. Gəncləri soruşdum. Lalə gülümsəndi:

- Oğlanlarımdır, - dedi, - bu Rzadır, bu da Razidir. İkiyə də herbçidir. Oeyri-ixtiyarı soruşdum:

- Hara gedirsiniz?

Lalə əli ilə avtobusların durduqı yolu işarə etdi:

- Meydana tərəf, uşaqları yola salıram. Rza vuruşub gəlib, hərbi hissəyə qayıdır. Razi oxuduqı hərbi liseyə gedir.

- Yəne də meydan... - dedim.

- İndi narahat deyiləm, düşməni qovduq, qisasımızı da aldıq, intiqamımızı da, rahatam, cox rahat...

Sağollaşdıq. Gənclər hərə bir tərəfdən analarını qucaqlayıb yollarına davam etdilər. Arxalarınca baxırdım. Lalə iki dəfə dönmə mənə əl etdi. Sevinirdi...

Düşündüm, aradan əsrlər keçəcək, nəsilər bir-birini əvəz edəcək, amma böyük qələbəmiz heç zaman unudulmayacaq. Qəhrəmanlıqları ilə dastana çevrilmiş Azərbaycan övladlarının Qarabağ müharibələrindəki şücaəti, əzmkarlığı yaddan çıxmayacaq, nəsilərə örnək olacaq. Şəhidlərimizin əziz xatirəsi anılacaq, onların igidlik hekayələri dillərdə dolacaq. Bütün insanlarımız Prezident İlham Əliyevin qətiyyəti, Vətənə bəxş etdiyi tarixi Qələbə ilə hər zaman qürur duyacaq.

İradə ƏLİYEVƏ,
"Azərbaycan"